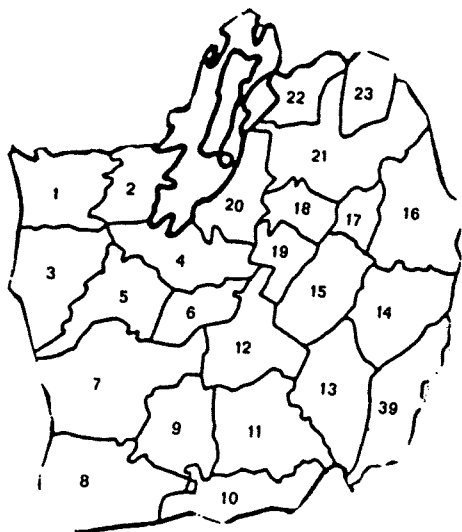

SKOGEN OCH DESS ANVÄNDNING I VÄSTRA KRONOBERG

Fredrik Johansson jk 92/96

Inledning

Västra delarna av Kronoberg skiljer sig mot de östra delarna av länet vad det gäller klimat men även till viss del i geologin. Dessa skillnader har gjort att utnyttjandet av skogen i Västra Kronoberg har skilt sig från resten av länet. Skillnaderna i förutsättningarna har även gjort att resultatet av samma markanvändning har blivit olika i Västra Kronoberg och resten av länet.

SUNNERBO härad:	ALLBO härad:
1. Lidhult	24. Släthög
2. Odensjö	25. Mistelås
3. Vrå	26. Moheda
4. Annerstad	27. Ör
5. Torpa	28. Härlöv
6. Nöttja	29. Lekaryd
7. Hinneryd	30. Aringsås (Alvesta)
8. Markaryd	31. Kvenneberga
9. Traryd	32. Hjortsberga
10. Hallaryd	33. Blädinge
11. Göteryd	34. Vislanda
12. Hamneda	35. Skatelöv (del)
13. Pjätteryd	36. V. Torsås
14. Agunnaryd	37. Härlunda
15. S. Ljunga	38. Virestad
16. Ryssby	39. Stenbrohult
17. Tutaryd	
18. Ljungby	
19. Kånna	
20. Angelstad	
21. Berga	
22. Vittaryd	
23. Dörarp	

Figur 1. Västra delen av Kronoberg med Hallands län till väster, Skåne i söder och Jönköpings län i norr.

Regionen ligger i den västra delen av sydsvenska höglandet och är uppbyggt i huvudsak av gnejser. Västra Kronoberg är till sin yta jämn och slät och kalt berg är mycket svårt att finna. Den vanligaste jordarten är morän. (Christoffersson, 1989) Nederbörden är som störst i gränstrakterna mot Halland, i dessa trakter är årsnederbörden kring 1000 mm. Mängden nederbörd sjunker snabbt när man kommer längre öster ut. När man kommit fem till sju mil öster ut från Hallandsgränsen har mängden nederbörd sjunkit till 600 till 700 mm per år. Temperaturen i Västra Kronoberg är lägre på sommaren och högre på vintern än vad den är i det mer kontinental klimat präglade östra delarna av länet.

Skogarna och dess användning

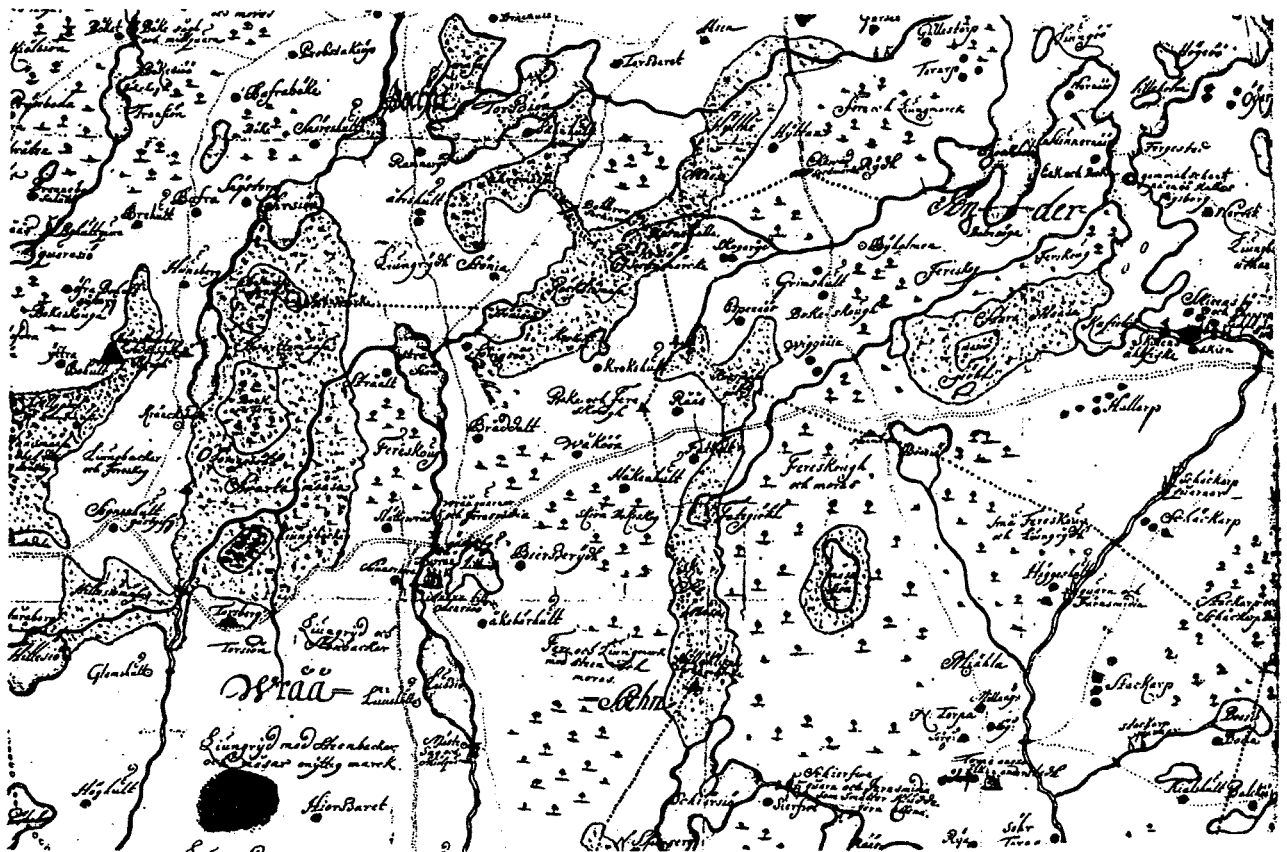
Tiden fram till 1600-talet.

Redan under jordbrukarstenålden började man att bryta mark för odlingar i dessa trakter, efter en tid även med elden som hjälp. Detta gjorde man för att öka markens produktionsförmåga. Man brände ner skogen och sådde i askan som blev kvar. Eller så brände man för att få ett friskare och ett mer begärligt foder till kreaturen. Gödslingseffekten som bränningen innebar kunde utnyttjas under ett par år med bättre skördar som resultat. I slutet på perioden hade markanvändningen varit så hård att marken på vissa lokala områden var skoglös och täckt med ljung.

Befolkningsmängden var ända till perioden slut låg. De nybyggen som togs upp under tidig medeltid (1100- 1200 e kr) lämnades senare på grund av pestens härjningar under 1300-talet. Dessa nybyggen blev inte återupptagna före på slutet av denna period. Virket som togs ut ur skogarna användes till största del till husbyggnation och till brännved.

1600 till 1700-talet

Den ökande befolkningsmängden gjorde att trycket på marken ökade. Bonden och hans kreatur utnyttjade marken systematiskt. Detta resulterade i att betes- och slåttermarker började dominera landskapet. Genom svedjning och röjning omvandlades alltmer av barr- och blandskogarna till betesmark. Det fanns även helt skoglösa marker med ljung vid gränsen mot Halland. Efter en lång tid av återkommande bränning och kreatursbetning utarmades marken på näringsämnen. Vilket ledde till en nedgång av gräsproduktion, och ljungen började istället infinna sig (Malmström, 1937). Detta gjorde att bonden var tvungen att söka sig till nya marker där allt upprepade sig igen.

Figur 2. Karta över Vrå, Lidhult och södra delarna av Odensjö socknar från 1685. Söder och väster om Vrå var vid denna tid redan fattiga på skog och ljungbevuxna

Hela denna tid präglas av Sveriges stormaktsambitioner. Detta ledde till att man behövde utnyttja nya naturtillgångar, och de kända naturtillgångarna exploaterades hårdare. Järnframställningen fick under denna tiden ett uppsving och med detta ett ökat behov av träkol från skogarna.

Järnframställningen i länet har av geologiska skäl varit förskjutet mot de centrala och östra delarna av länet. Detta har gjort att träkolsproduktionen i de västra delarna under denna period varit i en näst in till obetydlig omfattning. (Larsson, 1989)

Produktionen av tjära och beck¹ fick under denna tiden en ökad betydelse. Detta till stor del på grund av svenska flottans ökade ny produktion av krigsfartyg. Produktionsmöjligheterna av tjära och beck påverkas av tillgången på tallskogar. Andelen tall i västra delarna av Kronoberg är betydligt mindre än i de östra delarna av länet. Trots detta skedde det en betydande tillverkning av dessa produkter i de västra delarna av länet. Den lägre andelen tall kunde man uppväga genom att ge tallens stam en mekanisk skada (katning) och på så sätt få den att öka sin produktion av extaktiv ämnen. Detta var troligen en mycket vanlig åtgärd som bonden gjorde på sin mark, och man kan än idag hitta spår på gamla tallar. En annan orsak till att produktionen av tjära var vanlig i dessa trakter kan förklaras med närheten till Danmark, dit vad en stor del av den Svenska exporten gick.

En annan produkt som spelade en viktig roll för den småländska bonden under denna tid var produktionen av pottaska. (Larsson, 1989) Råvaran till pottaske tillverkning är björk och bok. De socknar i Västra Kronoberg som fortfarande hade bokskogar kvar kunde tillverka och exportera pottaska. Den stora produktionen av pottaska var dock till husbehov. Det gick åt stora mängder lövved för att få fram ett kilo pottaska. Detta gjorde att pottaske bränningen orsakade stora förändringar och andelen lövskog minskade drastiskt under 1600-talet.

Ny sågningsteknik och att man började använda vattenkraft gjorde att sågningen av timmer fick en ökad betydelse. I västra delarna av länet där det inte fanns järn- och glasbruk att konkurrera med om råvaran fick sågning av virke en extra stor betydelse för allmogen. I slutet av 1600-talet fanns 14 av total 30 sågar i Allebo- och Sunnerbo häraden. (Larsson, 1989). Alla dessa sågar var uppförda vid mindre vattendrag med begränsade vattenflöden. Trots att man uppförde vattenmagasin så kunde sågningen endast pågå under en liten del av året. Detta har gjort att sågningen knappast har varit ett hot mot att de sydsvenska skogarna blev överexploaterade.

Ett mycket större uttag än vad sågningen av virke innebar var uttaget av ved-, och stängselvirke. Den ökade mängden av kreatur gjorde att behovet av stängselvirke ökade både lokalt men det skedde även en export av stängselvirke. Stora delar av Halland var vid denna tid skoglöst. Detta gjorde att de var tvungna att importera större delen av sitt virkesbehov. Det gjorde att det under denna period skedde en betydande handel av virke från västra delarna av Kronoberg till bönder i Halmstad, Veinge och Tönnersjö härad (Malmström, 1937).

¹ Beck, den rest som erhålls vid destillation av tjärprodukter. Det användes bl.a vid tillverkning av tågvirke.

1700 till 1800-talet

Ljungbränningen fortsatte i stor skala under århundradet trots flera försök från överheten att minska på den. Allmogen såg ljungbränningen och ljunghedens ökade utbredning på skogens bekostnad icke som något helt negativt. På ljungmarkerna fick boskapen ett bättre bete under vintern än vad de kunde få i skogen (Malmström, 1939). Det fanns nu stora sammanhängande ljunghedar i Vrå-, och Hinneryds socknar. De socknar med högre befolkningstäthet och där det fanns bättre marker utnyttjades skogen och marken omvandlades till jordbruksmark. Vilket gjorde att socknarna Ljungby, Berga och Annerstad nästan helt saknade skog. Vid denna tiden var tillgången på timmer mycket ojämnt fördelat inom socknarna. Från de som hade mycket god tillgång både till eget bruk och så det räckte över till export, till de som saknade virke till brännved och stängsel.

Produktionen av tjära och beck i de västra delarna av länet var försatt hög. Genom tillverkning och försäljning av tjära kunde allmogen få tillgång till kontanter som han i sin tur kunde omsätta till andra varor. För en tunna utvunnen tjära kunde man köpa en tunna råg (Larsson, 1989). Pottaskebränning hade på grund av brist på lövskog upphört vid sekelskiftet (Larsson, 1989).

Under 1700-talet förbättrades sågningstekniken, det infördes tunnare sågblad vilka gav ett bättre utbyte och jämnare ytor på virket. Fördelningen av sågarna inom länet är förskjutet åt de västra socknar som ligger närmast Hallandsgränsen. 1796 fanns närmare hälften av länets 162 sågverk inom Sunnerbo socken (Larsson, 1989). Orsakerna till detta är flera, marken var till stor del bondeägd vilket gynnade den fria företagsamheten. Tillgången på timmerskogar var god till skillnad mot den vanliga föreställningen att Sunnerbo skulle vara till det närmaste skoglös vid den här tiden. Tillskillnad mot de östra delarna fanns det ingen järn-, glasbruksindustri att konkurrera med om råvaran. Dessutom var efterfrågan av virke från det skogfattiga Halland var stor.

1800 till 1900-talet

Befolkningsökningen under 1800-talet gjorde att man tvingades till ett hårdare markutnyttjande. För att klara av att öka arealen jordbruksmark startade man stora diknings och sänkings projekt. Detta gjorde att man fick tillgång på nya mer mullrika marker (Christoffersson I, 1989). Bränningen av ljunghedarna var som mest utbredd i slutet av 1700-talet och ett par årtionden in på 1800-talet. Under 1800-talet var dessa trakter annars mest kända som ett av Europas bästa jaktområden för orre. Kungligheter och andra "viktiga" personer lät uppföra jaktstätt för att man på ett snabbt och bekvämt sätt kunde utföra jakterna.

Under slutet av 1800-talet började ljunghedarna i länets västra delar att växa igen. Trycket från tamboskapen minskade med införandet av de nya brukningsmetoder. Stor tolerans visades mot lövträden när man slutade beta och bränna marken. Ek, bok och björk fick möjligheten att återkolonisera de tidigare brukade markerna. I och med att skogen åter började tätna minskade även jakten på orren. Bränningen av tjära och beck var fortfarande viktig. Detta gäller särskilt de södra socknarna i Alebo härad. Sågningen av virke fortsätter att expandera och man bygger nya och större sågverksanläggningar. Det första ångdrivna sågverket uppförs på Bolmsads säteri i Angelsta socken år 1856.

Slutord om tiden 1600 - 1900

De stora förändringarna som skett i skogarna under de 300 hundra senaste åren, kan tillskrivas människan. Man har genom betning och svedjning av skogsmarken utarmat den på näringsämnen. Man såg under en lång tid endast skogen som ett exploateringsobjekt. Detta gjorde att man under långtid gick mot en försämring av avkastningen per areals enhet. På grund av den sämre avkastningen fick jordbruket hela tiden söka sig till nya och ej tidigare exploaterade markområden. Inte före i slutet på 1800-talet kunde man vända utvecklingen då man fick bättre jordbruksmetoder och tillgång, genom dikning, till bättre jordbruksmarker. Man kunde nu lämna skogen ifred från betning och svedjning och man planterade igen icke lönsam jordbruksmark.

Referenser

Christoffersson, I. (1989). Kronoberg natur. Risbergs Tryckeri AB, Uddevalla

Larsson, L-O. (1989). Skogen och smålänningen. Historiska föreningen i Kronobergs län. Växjö

Malmström, C. (1939). Hallands skogar under 300 år. Meddelanden från statens skogsförsöksanstalt. nr 31, sidor 174-269.